

nüllü olarak katıldı. Matbaanın kuruluşunu hararetle destekledi ve bu matbaada basılmış ilk kitap olan *Vankulu Lugatı*'nin tashihiinde görev aldı. İstanbul kadılığında mâzul olan İshak Efendi 1141 Şevvalinde (Mayıs 1729) Anadolu kazaskerliğine getirildi.

III. Ahmed'in tahttan indirilişi ve Damad İbrâhim Paşa'nın idamı ile sonuçlanan 1143 (1730) Patrona Halil İsyanı'ndan sonra kendisine en güzel kasidelerini takdim ettiği, cülûsu, yaptırdığı köşk, saray, çeşme ve kütüphanelerle şehzadelelerinin doğumu için tarih manzumeleri kaleme aldığı padişahın tahttan indirilişinin ve yine kasideler, gazellerle övdüğü İbrâhim Paşa'nın idamının verdiği teessürle bir müddet inzivaya çekildi.

I. Mahmud döneminde Şeyhülislâm Ebülhayr Ahmed Efendi ile anlaşmazlığa düşen İshak Efendi, Rumeli kazaskerliği sırası geldiği halde bu makama tayin edilmediği gibi buna itiraz etmesi yüzünden arpalığı olan Kütahya'ya sürüldü. İshak Efendi orada bir müddet ikamet ettikten sonra I. Mahmud, şeyhülislâmın ona karşı garazını anladı ve kendisini affederak İzmit'e getirtti. 1146 (1733) yılı başlarında Rumeli kazaskerliği pâyesi verilen İshak Efendi bir ay sonra Cemâziyelevvel 1146'da (Ekim 1733) şeyhülislâmlığa getirildi. Bir yıl dokuz gün süren şeyhülislâmlığı döneminde padişahın teveccühünü kazandı ve kendisine Bahçekapı civarında bir saray hediye edildi. Bu görevi sırasında I. Mahmud'a da kasideler sunup çeşitli vesilelerle tarih manzumeleri kaleme aldığı gibi divanını yeniden düzenleyerek I. Mahmud'a takdim etti.

3 Cemâziyelâhir 1147'de (31 Ekim 1734) İstanbul'da vefat eden İshak Efendi Fatih Çarşamba'da babasının yaptırdığı caminin bahçesindeki aile kabristanına defnedildi. Şeyhülislâm Paşmakçızâde Seyyid Ali Efendi'nin kızı ile evlenen İshak Efendi'nin oğullarından Zeynüddin Ahmed Selânik kadısı iken 1190'da (1776) vefat etmiş, Yahyâ Şerif Efendi ise Anadolu kazaskerliğine kadar yükselmiştir.

Eserleri. 1. *el-İstişfâ fi tercümeti's-Şifâ*. Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ*' adlı eserinin tercümesidir. İshak Efendi mukaddimede, tercümeyi Sadrazam Damad İbrâhim Paşa vasıtasıyla III. Ahmed'e bizzat sunmak istediğini söyler. *el-İstişfâ*'nın birçok nüshası mevcut olup bunlardan özellikle ikisi önemlidir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı olan (Lâleli, nr. 397) nüshanın ilk yaprağında zamanın şeyhülislâmı Yenişehirli Abdullah, sâbık Rumeli

Kazaskeri Ebülhayr Ahmed, sâbık Rumeli Kazaskeri Mirzazâde Şeyh Mehmed ve sâbık Bursa Kadısı Mestçizâde Abdullah efendiler tarafından kaleme alınan takrizler bulunmaktadır. İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlı (nr. 93) diğer nüshanın sayfa kenarlarındaki bazı notların İshak Efendi'nin kendi el yazısı olması muhtemeldir. 2. *Bustânü'l-ârifîn Tercümesi*. İshak Efendi'nin *el-Kasrû'l-metîn* adını verdiği kitap, Ebü'l-Leys es-Semerkindî'nin *Bustânü'l-ârifîn* adlı eserinin çevirisi olup Sadrazam Damad İbrâhim Paşa'ya sunulmuştur. 3. *Divan*. İshak Efendi'nin hayatı, şahsiyeti ve eserleriyle ilgili olarak Muhammet Nur Doğan'ın hazırladığı doktora tezinin (bk. bibl.) ikinci kısmında beş divan nüshasının karşılaştırılması sonucu ortaya konulan metinde başta *Bi'setnâme* mesnevisi olmak üzere on bir adet na't, yirmi bir kaside, elli tarih, on dördü Farsça 165 gazel, on üç kıta, bir lugaz ve altı ilâhi yer almaktadır. Divandan bazı seçmeler M. Nur Doğan tarafından yayımlanmıştır (Ankara 1990). 4. *Bi'setnâme*. Kaynaklarda İshak Efendi'nin ayrı bir eseri olarak kaydedilen *Bi'setnâme* bazı divan nüshalarının baş tarafında bulunmaktadır. Hz. Muhammed'in peygamberliğinden bahsedilen manzumenin beyit sayısı 278 olup bu rakam, yirmi üç yıllık peygamberlik dönemindeki ayların toplamına tekabül eder. Müstakil olarak kütüphanelerde kaydına rastlanmayan mesnevinin metnini M. Nur Doğan nesre çevirisi ve açıklamalarla birlikte neşretmiştir (*TDED*, XXVII [1997], s. 101-168).

BİBLİYOGRAFYA :

İshak Efendi, *el-İstişfâ fi tercümeti's-Şifâ*, Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 397, vr. 2; Şeyhî, *Ve-kâyü'l-fuzalâ*, I, 257; II, 291; Râşid, *Târih*, V, 192; Sâlim, *Tezkire*, İstanbul 1315, s. 65; Çelebizâde Âsım, *Târih*, İstanbul 1282, s. 358-359, 555; Subhî, *Târih*, vr. 63; Müstakimzâde, *Devhatü'l-meşâyiğ*, Millet Ktp., Ali Emîri, Tarih, nr. 721, s. 85; Fatîh, *Tezkire*, s. 8; Ahmed Refik [Altınay], *Lâle Devri (1130-1143)*, İstanbul 1912, s. 24-28; a.mlf., *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)*, İstanbul 1930, s. 96-97; Abdülhak Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1943, s. 140; Danişmend, *Kronoloji*, III, 452; Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1956, s. 44; Sedîd Yüksel, *Şeyh Galip: Eserlerinin Dil ve Sanat Değeri*, Ankara 1980, s. 64-65, 179; Muhammet Nur Doğan, *Şeyhülislâm İshak Efendi: Hayatı, Eserleri ve Divanının Edisyon Kritiği* (doktora tezi, 1987), İÜ Ed.Fak. Ktp., THT, nr. 48, s. XIV-XCV; a.mlf., "Şeyhü'l-İslâm İshak Efendi (Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri)", *TDED*, XXVI (1993), s. 235-262.

MUHAMMET NUR DOĞAN

İSHAK EFENDİ, Harputlu (1801-1892)

Hıristiyanlık,
Bektaşılık ve Hürüfîlik aleyhindeki
eserleriyle tanınan âlim.

Harput'un Perçene köyünde doğdu. IV. Murad'ın Bağdat Seferi'ne katılan dedelerinden Karakoyunlu İsmâil Bey'e Harput'ta beylik verilmişti. Babası Abdullah Efendi Harput'un tanınmış âlimlerinden idi. İshak Efendi, Harput'ta öğrenimini tamamladıktan sonra İstanbul'a gitti. Fâtih medreselerinden icâzet alıp Harput'a dönünce Meydan Camii Medresesi'ne müderris tayin edildi. İki yıl sonra tekrar İstanbul'a döndü. Fâtih Camii'nde ders okutmaya başladı. Ardından Vâlîde Mektebi birinci muallimliğine, sarayda şehzadegân hocalığına, 1272'de (1855) Dârülmârif hocalığına getirildi. Meclis-i Maârif üyeliği, evkaf müfettişliği, Medine ve Isparta kadılığı gibi görevlerde kırk yıl çalıştıktan sonra memuriyetten ayrılarak ilmi çalışmalara yöneldi. 1853-1868 yılları arasında huzur derslerine muhatap olarak katıldı. 13 Ramazan 1309 (11 Nisan 1892) tarihinde İstanbul'da vefat eden İshak Efendi, Fâtih Camii haziresine defnedildi. Osmanlı Devleti'nin Mısır'a tayin ettiği son kadı Cemâleddin Molla, İshak Efendi'nin oğludur. İshak Efendi'nin Beykoz'un Akbaba köyünde 1886 yılında yaptırdığı cami, I. Dünya Savaşı yıllarında düşman askerinin işgali sebebiyle ve bakımsızlıktan yıkılmıştır.

Dürüst ve cesur bir âlim olduğu belirtilen İshak Efendi'nin sarayda padişahın ve devlet adamlarının huzurunda hıristiyan din adamlarıyla ilmi tartışmalar yaptığı, bir misyoner heyetiyle giriştiği tartışmada sorulan bütün soruları cevaplama-sına karşılık onun sorduğu sorulara misyonerlerin cevap veremediği, Hıristiyanlığa dair eserlerini bu tartışmaların sonucu olarak yazdığı kaydedilmektedir.

Eserleri. 1. *Şemsü'l-hakika* (İstanbul 1278). Anadolu'da faaliyet gösteren hıristiyan misyonerlerine karşı yazılan eserin sonunda Hıristiyanlığa yöneltmiş yetmiş iki soru yer almaktadır. 2. *Ziyâü'l-kulûb* (İstanbul 1293). Hıristiyanlığa ve özellikle Protestan misyonerlerine karşı kaleme alınan eserde Kitâb-ı Mukaddes'in tarihi üzerinde durulmuş, mevcut İnciller'in Hz. İsâ'ya inen İncil olmadığı gösterilmeye çalışılmıştır. İshak Efendi'nin bu eserinde Rahmetullah el-Hindî'nin *İzhârü'l-hak* adlı eserinden geniş ölçüde fay-

dalandığı anlaşılmaktadır. Bilhassa tahrir konusunda gösterdiği delilleri bu eserden aynen almıştır. 3. *Kâşifü'l-esrâr ve dâfi'u'l-eşrâr* (İstanbul 1291). Müellif, kitabın yazılış sebebinin Bektaşiliğin dine aykırı görüşlerini etkisiz hale getirmek olduğunu söylüyorsa da eser daha çok Hurûfliğe reddiye mahiyetindedir. Üç bölümden meydana gelen kitabın ilk bölümü Fazlullah el-Hurûfî'ye ve Bektaşiliğin temel prensiplerine, ikinci bölüm Abdülmecid Fırışteoğlu'nun *Işknâme* adlı eserinin tenkidine, üçüncü bölüm *Câvidân-nâme*'lerde yer alan dine aykırı görüşlerin eleştirisine ayrılmıştır. İshak Efendi'nin kitapta ağır tahkir ifadeleriyle dolu bir üslûp kullandığı, Fazlullah'ın halifesi Ali el-A'lâ'nın bir Bektaşî tekkesine yerleşerek Bektaşîler'e Hurûfliği öğrettiği gibi iddialar ileri sürdüğü, Bektaşîler'i tekfir ettiği, Bektaşîlik'le Hurûfliği birbirine karıştırdığı görülmektedir. Müellifin, bu eseri Bektaşîliğe karşı tavrı yumuşayan yöneticileri uyarmak için kaleme aldığı belirtilmektedir. 4. *Risâle-i Suâl ve Cevâb* (İstanbul 1283). Arap grameri ve mantıkla ilgilidir. 5. *Es'ile-i Hikemiyye* (İstanbul 1278, 1301). Akaid, kelâm, tasavvuf ve hikmete dair konuların soru-cevap tarzında ele alındığı kitabın yarısından itibaren bazı sorular Karınca Kaptan adlı bir kişinin ağzından sorulmaktadır. Bazı

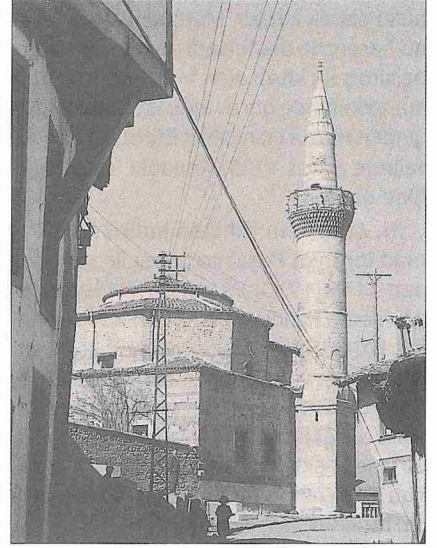
kaynaklarda ileri sürüldüğü gibi (Sunguroğlu, II, 125) onun "Karınca Kaptan" adını taşıyan başka bir eseri bulunmamaktadır. 6. *İstişâ fi tercemeti's-Şifâ*. İbn Sînâ'nın *eş-Şifâ*' adlı eserinin *el-İlâhiyyât* bölümünün tercümesidir (Süleymaniye Ktp., Tire, Necip Paşa Vakfı, nr. 112). 7. *Zübde-i İlm-i Kelâm* (İstanbul 1283). 8. *Miftâhu'l-uyûn* (Süleymaniye Ktp., İzmirli İsmail Hakkı, nr. 1091).

BİBLİYOGRAFYA :

Sicill-i Osmânî, I, 329; *Osmanlı Müellifleri*, I, 247-248; İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, İstanbul 1959, II, 124-127; Ebül'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri* (nşr. İsmet Sungurbey), İstanbul 1966, II-III, 276, 789-791, 955; Mehmet Aydın, *Müslümanların Hristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*, Konya 1989, s. 70, 100, 103; "İshak Efendi", *TA*, XX, 231.

MUSTAFA KARA

Ishak Fakih Camii – Kütahya

İSHAK FAKİH KÜLLİYESİ

Kütahya'da
XV. yüzyıl başlarında yapılmış
külliye.

Şehrin eski adı Tabakhâne olan İshak Fakih mahallesindedir. Kütahya'nın Germiyanogulları ile Osmanlılar arasında el değiştirdiği dönemde kadılık yapan İshak Fakih Halil tarafından yaptırılmıştır. 825

(1422) yılında düzenlenen vakfiyesinde mescidle derununda ölümünden sonra türbesi için bir zaviye, çeşme ve kütüphanesi bulunan medreseden söz edilmektedir. Bugün mevcut olmayan çeşmenin kitabesi Kütahya Müzesi'nde (nr. 108) muhafaza edilmekte olup üzerinde 823 (1420) tarihi mevcuttur. Bu dönemde beyliğin başında Germiyanoglu II. Yakub Bey vardı.

Cami, son cemaat yerinin bulunduğu kuzey cephesinde yalnız kesme taş, diğer taraflarda taş arasında tuğla hatlı örgülü duvarlara sahiptir. Üzeri tek kubbeye örtülü olan yapının önünde üç bölümlü bir son cemaat yeri mevcuttur. Son cemaat yerinin batısında biraz uzatılmış bölüm çinili sandukaların yer aldığı bir türbe olup bu durum vakfiyede belirtilen zâviyeye (köşe) uygundur. Doğu tarafındaki minare ise dışa çıkıntı yapar. Kapı üzerinde sülüs hatla yazılmış dört satırlık Arapça kitâbe 837 (1433-34) tarihli olup burada adı geçmemekle birlikte II. Murad devrine aittir.

Vakfiyesinde ayrıntılarına işaret edilen medresenin yıkılmış olduğu sanılıyordu. Ancak bu yapı, vakfiyede belirtildiği gibi dersane mescidinin derununda müderrislerle talebe için vakfedilen kitapların saklanması mahsus hücreyle (kütüphane) birlikte ayakta. Caminin karşısındaki yapı, XX. yüzyılda üstüne ikinci bir kat ilâve edildiği ve cephesi değiştirildiği

Harputlu İshak Efendi'nin *Miftâhu'l-uyûn* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., İzmirli İsmail Hakkı, nr. 1091)

